

**УДЗЕЛ БССР У РАБОЦЕ МАСКОЎСКОЙ КАНФЕРЭНЦЫІ
ПА РАЗЗБРАЕННІ Ё СНЕЖНІ 1922 г.**

Бароўская Вольга Мікалаеўна
старшы навуковы супрацоўнік ДНУ «Інстытут гісторыі НАН
Беларусі»; кандыдат гістарычных навук
(г. Мінск, Рэспубліка Беларусь)

У артыкуле звартаецца ўвага на тое, што ЦВК БССР 5 снежня 1922 г. перадаў мандат на вядзенне перагавораў ад імя БССР у абмеркаванні і вырашэнні пытанняў, якія стаяць у праграме канферэнцыі, і на падпісанне дагавораў прадстаўнікам РСФСР.

12 чэрвеня 1922 г. намеснік народнага камісара замежных спраў РСФСР М.М. Літвінаў накіраваў урадам Польшчы, Латвіі, Эстоніі і Фінляндыі ноту з прапановай арганізаваць у Маскве канферэнцыю «для сумеснага абмеркавання з прадстаўнікамі Расіі пытання аб прапарцыянальным скарачэнні ўзброеных сіл» [1, с. 449]. Фактычна савецкі ўрад яшчэ ў ходзе працы на Генуэзскай канферэнцыі вынес прапанову аб раззбраенні [1, с. 193]. 29 чэрвеня 1922 г. Палітбюро ЦК РКП (б) разгледзела пытанне аб неатрыманні адказу на савецкую прапанову аб скліканні канферэнцыі. Гэты факт кіраўніцтва РСФСР імкнулася выкарыстаць у прапагандысцкіх мэтах. Было вырашана, што неабходна «даручыць Ю.М. Сцяклову і М.І. Бухарыну тэрмінова напісаць некалькі перадавых артыкулаў у самым рэзкім тоне»

ў сувязі з нежаданнем суседніх дзяржаў абмяркоўваць пытанні скарачэння арміі [4, арк. 17].

Першай адказала на запрашэнне Фінляндыя. Не адмаўляючы факт свайго удзелу, яе ўрад 29 чэрвеня 1922 г. выказаў сумненне аб выніковасці абмеркавання пытання аб раззбраенні невялікім складам дзяржаў. Няпэўным быў і адказ ураду Эстоніі, які нотаю ад 7 ліпеня за подпісам міністра замежных спраў А. Пійпа прасіў папярэдне паведаміць час і месца правядзення канферэнцыі і яе праграму, «каб урад рэспублікі меў магчымасць прыняць па гэтым пытанні канчатковае рашэнне» [1, с. 451]. Толькі ўночы ў адказ міністра замежных спраў Латвіі З. Мееровіца больш вызначана ўказвалася, што Латвія «добрачыліва» адносіцца да запрашэння [1, с. 452]. Пазней за ўсіх адказала Польшча [7, с. 22].

9 ліпеня 1922 г. паверанаму ў справах РСФСР у Польшчы Л.Л. Абаленскаму была перададзена нота ў адказ міністра замежных спраў Польшчы Г. Нарутовіча. Уночы ўказвалася, што Польшча ў прынцыпе згодна прыняць удзел у канферэнцыі. Аднак, у сваю чаргу, польскі бок нагадваў, што ўжо задзейнічаны пры разглядзе пытання аб раззбраенні ў Лізе Нацыяў, што «нарады па гэтай справе пачаліся і зараз працягваюцца». У заключэнні ноты польскі ўрад параіў адкласці тэрмін адкрыцця канферэнцыі, прапанаваны савецкім бокам, да сканчэння нарад [1, с. 562]. У той час польская армія налічвала 294 тыс. чалавек і з'яўлялася самай шматлікай у Еўропе. 28 чэрвеня 1922 г. уночы, накіраванай Савету Лігі Нацыяў, Польшча заявіла, што існуе неабходнасць ёй мець армію як мінімум у 275 тыс. чалавек.

Польшча, даўшы няпэўны адказ, пачала тэрмінова прапаноўваць урадам балтыйскіх дзяржаў узгадніць свае дзеянні. Па ініцыятыве польскага кіраўніцтва ў пачатку жніўня ў Рэвель (Талін) пачаліся кансультацыі прадстаўнікоў Польшчы і балтыйскіх краін. Галоўную ролю ў іх мелі ваенныя эксперты. Пасяджэнні адбываліся з 1 па 3 і з 26 па 28 жніўня. Затым у верасні адбыліся нарады ў Варшаве, у якіх прымаў удзел прадстаўнік Румыніі. Падчас гэтых сустрэч дэлегацыя Латвіі ўнесла прапанову аб тым, што «памеры ўзброеных сіл РСФСР, Польшчы і балтыйскіх дзяржаў неабходна ўстанавіць зыходзячы з таго прынцыпу, што Польшча, Латвія, Эстонія і Фінляндыя разам узятыя павінны задавальвацца такой колькасцю ўзброеных сіл, якую будзе мець Савецкая Расія». Прадстаўнікі Эстоніі і Фінляндыі былі гатовы патрымаць гэту прапанову. Аднак польскі бок выказаўся супраць. У выніку ўдзельнікі нарады прыйшлі да згоды наконт выпрацоўкі адзінай лініі адносна савецкай прапановы аб прапарцыянальным скарачэнні ўзброеных сіл. У другой палове верасня 1922 г. у Варшаве адбылася нарада начальнікаў генеральных штабоў і ваенных экспертаў балтыйскіх дзяржаў з удзелам Румыніі [6, с. 106].

8 кастрычніка 1922 г. у Рэвель былі запрошаны міністры замежных спраў Польшчы, Латвіі, Эстоніі і Фінляндыі. На гэтай нарадзе была канчаткова выпрацавана тактыка Польшчы і балтыйскіх краін на Маскоўскай канферэнцыі. Міністры зацвердзілі прапановы, зробленыя на нарадзе начальнікаў генеральных штабоў, якія цалкам забяспечвалі зрыў канферэнцыі па раззбраенні. Было вырашана, што замест скарачэння ўзброеных сіл неабходна прапанаваць савецкаму ўраду падпісаць канвенцыю аб ненападзе. Аднак падпісанне гэтага дакумента павінна было адбыцца пры ўмове падключэння Румыніі, якая, у сваю чаргу, мела тэрытарыяльныя спрэчкі з савецкім бокам адносна прыналежнасці Бесарабіі [8, с. 16].

Маскоўская канферэнцыя па раззбраенні пачала сваю работу 2 снежня 1922 г. На адкрыцці прысутнічалі дыпламатычныя прадстаўнікі ўсіх урадаў, акрэдытаваных у Маскве, за выключэннем Германіі. На ёй неабходна адзначыць дэлегацыі Латвіі (Я. Весманіс), Літвы (Д. Зауніс), Эстоніі (Ю. Сельяма), Фінляндыі (К. Энкель) і Польшчы (Я. Радзівіл), РСФСР (М.М. Літвінаў). Румынія таксама была запрошана, але яе ўрад паставіў умовай свайго ўдзелу прызнанне савецкім урадам захопу Бесарабіі. У складзе дэлегацыі знаходзіліся адказныя працаўнікі генеральных штабоў і ваенных міністэрстваў дзяржаў-удзельніц [9].

2 лістапада 1922 г. Народны камісарыят замежных спраў (НКЗС) РСФСР прадпісваў у тэлеграме старшыні СНК БССР тэрмінова высласць мандаты на перадачу права на вядзенне перагавораў ад імя БССР «у абмеркаванні і вырашэнні пытанняў, якія стаяць у праграме канферэнцыі, і падпісанне ад імя БССР

дагавораў, канвенцый і іншых актаў, якія могуць стаць вынікам работы канферэнцыі, і ад імя БССР прадстаўнікам РСФСР». У гэтым дакуменце ўказвалася аб неабходнасці дакументаў для М.М. Літвінава В.Л. Копа, П.П. Лебедзева [3, арк. 39.]. Аднак, магчыма, у сувязі з затрымкай адкрыцця работы канферэнцыі гэты мандат ЦВК БССР (за подпісам А.Р. Чарвякова) быў выдадзены 5 снежня [3, арк. 41]. Фактычна БССР прымала ўдзел у адзначанай міжнароднай сустрэчы праз пасрэднага ў асобе М.М. Літвінава і іншых прадстаўнікоў ад РСФСР.

Падчас першага пасяджэння канферэнцыі савецкая дэлегацыя прапанавала паступовы план узаемнага і роўнага скарачэння ўзбраення шляхам змяншэння за паўтары-два гады складу арміі ў 4 разы, расфарміравання ўсіх нерэгулярных войскаў, абмежавання ваенных бюджэтаў, усталяваўшы ліміт выдаткаў на аднаго вайскоўца (400 руб. у год). Было прапанавана правесці ўзаемную нейтралізацыю памежнай зоны, забараніць ваенным фарміраванням знаходзіцца ў памежных зонах. Дэлегацыі Польшчы, Латвіі, Эстоніі і Фінляндыі выступілі супраць савецкага плану. Была ідэя падпісання дагавору аб ненападзе (маральнае раззбраенне), які папярэднічаў так званаму тэхнічнаму раззбраенню. Яго праект быў унесены ў бюро канферэнцыі 4 снежня. Прадугледжвалася, што ён будзе ўключаць і механізм арбітражу і трацейскіх разбораў. Савецкая дэлегацыя ў той жа дзень на пасяджэнні бюро канферэнцыі пагадзілася абмяркоўваць дагавор аб ненападзе, але пры ўмове, што ён абавязкова будзе суправаджацца матэрыяльным раззбраеннем [2, с. 24–28]. У ходзе далейшых абмеркаванняў дагавора савецкі бок прапанаваў шэраг паправак, прыняцце якіх павінна было прывесці да разрыву ўсіх ваенных саюзаў, у якіх яны знаходзіліся ў гэты момант, а таксама пазбаўляла іх магчымасці і надалей іх заключаць. Для Польшчы прыняцце гэтых паправак азначала разрыў саюзу з Францыяй і Румыніяй.

7 снежня 1922 г. на пасяджэнні Палітбюро ЦК РКП (б) была сфармулявана канчатковая савецкая пазіцыя па пытаннях, якія абмяркоўваліся на канферэнцыі. Дэлегацыі падпісвалася дабівацца адначасовага падпісання дагавора аб маральным раззбраенні і дамовы аб матэрыяльным раззбраенні. Калі ж процілеглы бок будзе дабівацца падпісання толькі першага дагавору, то гэтай прапановы не прымаць. Аднак разрыў фарсіраваць не трэба было [5, арк. 9–17]. Выконваючы гэта ўказанне, савецкая дэлегацыя пагаджалася падпісаць дагавор аб ненападзе і трацейскім разборы, тэкст якога быў узгоднены да 8 снежня, але толькі пры ўмове, што так званае маральнае раззбраенне будзе падмацавана матэрыяльным. У савецкага кіраўніцтва былі менш радыкальныя прапановы па скарачэнні войск і ўзбраенняў. Згодна з імі польскую армію неабходна было зменшыць да 214 тыс. чалавек, а Чырвоную Армію – да 600 тыс. чалавек. Польшча пагаджалася скараціць сваю армію толькі да 280 тыс. чалавек, што рабіла дамоўленасць немагчымай.

11 снежня 1922 г. дэлегацыі Польшчы, Фінляндыі, Эстоніі і Латвіі выступілі з заявай, у якой прапанавалі падпісаць дагавор аб ненападзе. Савецкія прапановы па скарачэнні ўзброеных сіл і ваенных бюджэтаў яны адмовілі, таму што яны, па іх меркаванні, давалі перавагу толькі РСФСР. Для распрацоўкі новых падыходаў да рашэння пытання аб матэрыяльным раззбраенні прапаноўвалася склікаць канферэнцыю экспертаў. У адказ савецкая дэлегацыя заявіла, што яна не можа падпісаць дагавор аб ненападзе без прыняцця рашэння аб рэальным скарачэнні ўзброеных сіл і ваенных бюджэтаў [2, с. 65–66]. У сувязі з тым што дасягнуць дамовы аб скарачэнні арміі не ўдалося, савецкі бок адмаўляўся падпісваць і дагавор аб ненападзе.

Такім чынам, Маскоўская канферэнцыя па раззбраенні завяршылася 12 снежня поўным правалам. Гэта дало штуршок да пагаршэння савецка-польскіх адносін. Галоўнай прычынай зрыву канферэнцыі паслужыў недавер паміж РСФСР і яе заходнімі суседзямі. Толькі пазіцыя Літвы была па шэрагу пытанняў блізкай да савецкай, што выклікала яшчэ большую насцярожанасць у адносінах да Масквы з боку Варшавы. Нягледзячы на нежаданне заходніх суседзяў савецкіх дзяржаў пайсці на скарачэнне сваіх узброеных сіл, у канцы снежня 1922 г. X Усерасійскі з'езд Саветаў пастанавіў скараціць у 1923 г. колькасць савецкіх войскаў на 25%.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Документы вонешняй палітыкі СССР : в 24 т. – Т. 5 : 1 января 1922 г. – 19 декабря 1922 г. – М., 1961. – 786 с.
2. Документы вонешняй палітыкі СССР : в 24 т. – Т. 6 : 20 ноября 1922 г. – 31 декабря 1923 г. – М., 1962. – 646 с.
3. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 6. Воп. 1. Спр. 18.
4. Расійскі дзяржаўны архіў сацыяльна-палітычнай гісторыі (РДАСПГ). – Ф. 17. Воп. 163. Спр. 284.
5. РДАСПГ. Ф. 17. Воп. 163. Спр. 308.
6. Сиполс, В. Я. Тайная дипломатия. Буржуазная Латвия в анти-советских планах империалистических держав 1919–1940 гг. / В. Я. Сиполс. – Рига, 1969. – 278 с.
7. AAN. – Zespół 6170.
8. AAN. Ambasada RP w Moskwie. – Т. 5.
9. Conférence de Moscou pour la limitation des armements. – Moscou, 1923. – 128 p.